

Bárdos Pál novellái

Estétől reggelig

Ha jól emlékszem, annak idején, 56 előtt egyetlen novellája jelent meg nyomtatásban a még diáksorú Bárdos Pálnak. A *Tiszatáj*, a szegedi írócsoport lapja hozta ezt az első írást, csakúgy, mint a későbbiek, az 57–58-ban publikáltakat, s mire fővárosi lapokban is napvilágot látott néhány, az első kötetet is életre ajnározták: a *Nyolc lány meg a sárkány* címűt.

Jellegetesen groteszk, tragikomikus, vagy éppen tragikus sorsú novellahősök burjánzottak elő ezidőtájt szapora egymásutánban Bárdos tolla alól: a sárkánytermészetű vénasszonyt agyonverő „kis kócos király-nők” — az *Utolsó ugrás* szívszorongató sorsú, vén Kovács Jánosa, — Jónás tanár úr, akinek a háborúban, ebben a „vérkeverte malomban” pattant meg az idegrendszerében valami kicsi szál, — a *Vízio* Harmath Jánosa, akit a pusztítás nyomán fakadt „nememberi félelem” testvérgyilkos szörnyűvé torzított stb. S nem utolsó sorban egy remekbesikerült, vitriol-szavú elbeszélés a „svábbogárról”, a lelki prostitúcióról, akinek a típusát Bárdosnál elementárisabb, megsemmisítőbb indulattal nem sokan rajzolták meg akkoriban...

Nem túlzás azt állítani, hogy ezekről a látszatra szenvedélytelenül hüvös, „közlő” hangvételű, feszesen megkesztett, tudatosan szűkszavú, tömör mondatokkal írt novellákról kivételes elismeréssel írtak az irodalmi lapok — élükön a *Kortárs*sal, s az élet, a társadalmi viszonyulások törvényeit nem a mindennapi titkai emelkedettséggel és szigorral szemügyre vevő, fűrkésző szemű fiatal íróknak szép jövőt jósoltak.

S aztán következett egy nagyobb lélegzetvételű bekirugaszkodás: az író *Zürzavar* című kisregényében kortársai 1956-os válását, vergődő vívódását iparkodott prózában kivételesen. A gyér kritikái visszhang — s tán főként az egyik vidéki orgánium mindennemű mélyebb, komolyabb elemzést nélkülöző, az írásműhöz és az íróhoz teljesen méltatlan, ordenáre hangvételű „kritikája” — mintha megtorpanásra késztetné volna Bárdost egy időre. Az irodalmi „Közvélemény” maliciózusabb képviselői már-már kibontották az író temető gyászlobogót — ám az „előké-szület” korainak bizonyult. Az író tulajdonképpen nem hallgatott el, csupán úgy tett, mint az atléta, aki titokban, ismeretlen helyen készíti izmait a közelgő versenyre. Eltettapasztalatot gyűjtögetett s nyersanyagaival birkózott.

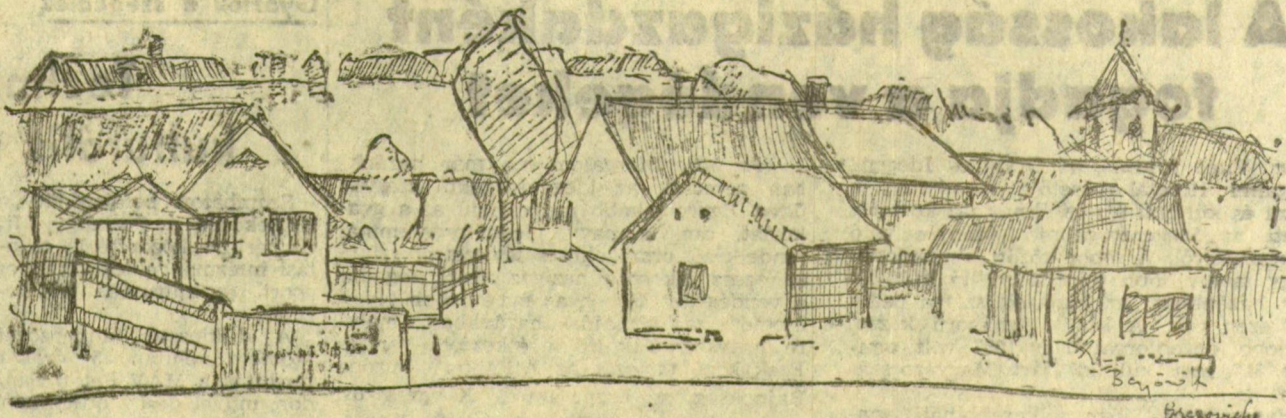
Amint a *Szépirodalmi Könyvkiadónál* most megjelent *Estétől reggelig* című elbeszélőkötet, s a *Tiszatáj*ban folytatásokban között *Országúton* című kisregény bizonyítja: nem eredménytelenül. Az *Estétől reggelig* novelláinak atmoszférateremtő, keményredőngölt tömondatai mai életünk sok-sok területére elkauzálnak bennünket. A tematikai gazdagodással szükségszerűen a pszichikailag egyre mélyebb régiókba való alámerülés is együtt járt: az elbeszélések az élet értelmének vagy értelmetlenségének kérdéseit kutatják-fűrkézik, az író rokonszenves puritán, sallangtalan szavai mögött egy *eredendően etikai jellegű tróti tartás nyugtalanokodik*: az elbeszélések — s elsősorban a című kisregény — hőseit elementárisan gyötéri a kérdés: érdemes-e a becsület, a tisztesség olykor keskenyebbre szabott, buktatókkal terhes útján elindulni — vagy sodródjunk a szélesebb, olykor simábbnak tűnő, szélesebb útra, ahol annyian szeretnék megtalálni pillanatnyi kényelmüket, látszat-boldogságukat.

Márta, az *Estétől reggelig* elvált-asszony hősnője így vall kedvesének, a morális választás előtt toporgó, fiatal mérnöknek: „Neked másképp kell élned, téged még nem törtek össze... És ne is hagyd magad észszetörni. Vigyázz, mert kis dolgokkal kezdődik. Először csak bölintasz, aztán fejet hajtasz, aztán meg-görbül a derekad, végül a gerinced is eltörik.” Ugy érzem, Márta szavaival — maga az író fejt ki álláspontját. Maga az író igyekszik a félresiklott életek plasztikus elénkvetítésével a keményen következetes, tartásos, tántoríthatatlan életforma választására „bujtatni”.

Kár, hogy a kisregény egyébként kitűnő figuráiban rejlő lehetőségek teljes kibontakozásában mintha gát-lások nyugtázták volna itt-ott az író kezét. Olykor mintha szégyellené, hogy szíve van, érző, s ellágyulni is képes szíve, s embersége. Pedig! a rövidebb írások több részlete — főként a *Kedvesnővér*, s a *Cseplés*, érzélgősséget gondosan kerülő, embermódon érzelmi mozzanatai elárulják, hogy írójuk a *férfi*as — tehát *sohasem nyálkás, hanem hiteles* — *írást nagyon szerencsés kézzel, avatottan képes érvényesíteni* írásai-ban. *Okos gazdagodása ez írásművészetének* — s mennyire hiánypótló mai prózai termésünkben! Milyen felejthetetlenül megrendítő például, mennyire egyszerű, póztalan, épp ezért mily megkapó a diákszerelm beteljesülésének érzékeltetése a *Cseplés*-ben: „Hozzám bűjt, vértelen szájjára hajoltam. Mint a vízbe-fúlók, kapaszkodtunk össze, az első gyáva csókot követte a másik... Reszketett a válla, két kis kusza válla. Karja rámfonódott. Szemében az égbolt fordult csillagképe...”

Bárdos elbeszélései, s kisregényei nemcsak a morális tartás, hanem az emberi indulatok, nem csupán az értelem, hanem a szív vonatkozásában is egyre inkább képesek az olvasó gazdagítására. Erdemes volt „titokban” edzenie: túllendült a „lécen”...

DER ENDRE

BREZOVICS APPOLONIA

FALU

Tömörkény utolsó levele

Nem volt valami nagy levélíró, s a kevésből is kevés levele maradt fenn: A legtöbb talán az a csomag tábori levelezőlap, amit László fiának a frontra küldött. A többi a könyv- és lapkiadónak, a Petőfi Társaságnak, pár rokonai levél Burger Gusztávnak, s a barátoknak, Szalay Józsefnek, Cserzy Mihálynak, Zempléni Árpádnak. A centenáriumi szép alkalmat kihasználva, e levelezés összegyűjtésére, kis kötetben való kiadására. A Tömörkény szakközépiskola nyomdászdiákjai számára méltó és haszonnal kecsgetető földadat lenne.

Tudtunkkal a Somogyi-könyvtárban őrzött alábbi levél az utolsó, melyet halála előtt pár héttel az író Szakács Andornak (1877–1942) küldött. Szakács 1899-től 1902-ig a *Szegedi Napló*, 1907-ig más szegedi lapok munkatársa volt, itt jelent meg több regénye, s amikor 1914-ben átvette a fővárosi *Magyarország* szerkesztését, rögtön szerződtette egykori kollégáját, Tömörkényt heti tárcáirónak lapjához. Az író, művei ettől fogva haláláig csekély kivétellel itt láttak napvilágot. Szakács ugyan utóbb a Friedrich-kormány sajtófőnöke és az ellenforradalmi *Virradat* szerkesztője, 1931-ben pedig kizsádapárti képviselő lett, de ekkoriban még demokratikus gondolkodású publicista, Tömörkény különben elég szűk baráti körének tagja. Mint e levélből kiderül, feleségével gyakran lerándult egy-egy szombaton, vasárnap Tömörkényhez, de arra a látogatásra, melyre az író invitálta őket, már nem került sor. Mielőtt még a kiszemelt új lakásba, a Vadász utca 3. sz. alá költöztek volna, a szeszélyes április megölte Tömörkényt. Ma 49 esztendeje, hogy a tüdőgyulladás elvitte. Fia szokta mondani: ha akkor már lett volna penicillin, nem halt volna meg. Hiszen mindössze 51 éves volt! Még mennyit élhetett, alkothatott volna!

Melyik lehetett az a tárcája, melynek ez volt kísérő levele? Pontosan éppen azért nem állapíthatjuk

meg, mert a háborús papírhiány miatt a lap elmaradt az előzők közlésével. A következő vasárnap, húsvétkor az *Apró dolgok* főcíme alá foglalt *Köszöneti levelek és Menet előtt* című frások jelentek meg, rá egy hétre, 15-én a *Hétől* főcímmel a *Mihály és a forradalom* meg a *Halk tavasz*, 22-én a *Pétőri szabadsága* és a *Rokkantak mulatsága*. Ha sorban közölte őket Szakács, akkor ezek közül valamelyik született e levéllel egyidejűleg, mert az utolsó elbeszélés a *Dezentorok* volt; ezt még megfázása előtt fogalmazta ugyan, de csak halála előtt két nappal küldte föl, s a kísérő levelet már nem ő írta, csupán diktálta a feleségének.

Az említett „Sümegei bátyánk” Sümegey Dező, egykoron Csanád vármegye, utóbb Sopron megye főlevéltárosa. Genealógus volt, főműve: *Nemes családok Csanád vármegyében* (Makó, 1914). Figyelemre méltó még a levélben, ahogyan Tömörkény — a néppel, a

katonákkal egyformán — reagált a februári forradalomra, a cár elkergetésére. Egybevág ez azzal, amit írásából olvashatunk ki. Akinek ez idő tájt már az a legfőbb kérdés, hogy „mikor lössz vége?”, érthetően a demokratikus forradalom is elsősorban azért lát-szott nagy jelentőségűnek, mert a várva várt béke eljövételét sietette.

Péter László

KEDVES ANDOROM!

Mellékelve van szerencsém a vasárnapi tárcát beküldeni. Ezzel együtt van főt hét. Ugy nézem, a mostani helyetekhez viszonyítva, egy kicsit hosszú lesz [!], de ha csak az elejét hagyjuk, az meg rövid lenne.

Egyébként valóságosan a alföldi isten ellen való vétek volt, hogy nem maradtatok vasárnap délre itten. Igazán istennek tetsző idő van, + 23 C. árnyékban, most itt az udvaron hallgathatnánk Sümegei bátyánk családtörténeti fejtegetése-

it. (Majd lehvadtam a székről, amikor elmondta, hogy a rég elhalt Emil bátyám melyik pusztán szolgált s melyik falu volt az utolsó postája. Ritkaság ma-nap már az ilyen memória.) Valóságosan földűdített ez az este. Itthon új ismeretse-geket már nem igen keres az ember, a megszokott tár-sasággal pedig már úgy va-gyunk, hogy alig beszélünk, mert körülbelül egymásnak a gondolatait is tudjuk.

A fiú szerint a Rokkító körül semmi újság, a muzsi csendben van s az atyuska elkergetése a mi csapataink-nál nagy megnyugvást kel-tett.

Jó volna, ha a tavaszra lejönnének, hogy fölszentel-nénk a rókusai új lakást. A hall-ját, mert annak még hallja is van, a fene te-remti.

Szeretettel köszönt és üdvözl benneteket

Öreg hivetek

Szeged, 1917. ápril. 1.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

FÜSSY LÁSZLO

HAT VERS

MAGÁNÖSSZÉG

Jég hogy elment: már nyomában
Megmozdult a fekete láb;
Rejtekből nyílt ott lassan
Egy ámuló, fehér virág.
Szűzesség, halk tökély volt,
Mely csak önmagának termelt;
Kelyhe tiktát kőr bezárta,
S nem kért s nem adott szerelmet.

KÉRDÉSEK KÉRDÉSE

Egy hullt, kormos nap-üregben
Megpihenni volna már jó;
Csöndet mikor lész magadnak:
Te, a létből többet váró?
Meddig futtat még sebesség,
Mit rád mért a lökö végzet?
Meddig hódol még a hangod
Bajodban is az Igének?

PETŐFIHEZ

Mikor ama végső percen
Átdöfött a hosszú lándzsá:
Tüzes szekér az egekbe
Téged is vitt — de ki látta?...
Csak a nyár álmai értek,
Csak a csillag-tüzek gyúltak,
Csak a föld suhant az éjben,
S kozák-lovak abrakoltak.

AHOGY HISZEM

Oh jövedd meg nem érlek!
De a Csoda egyre táru!
Babért bűn se tép le többé
A tudomány homlokáról!
Ki felelős a világról?
Ha nem maga, s minden elme.
Tudja dolgát: ha kíséri
Majd az ember s társ türelme...

SZEPTEMBERVÉG

Az utolsó virágok is
Elhervadnak lassan, sorba;
Halkan lépünk Szent-Mihálykor
Őszi erdőt bujdosolva.
Villan egy őz, tűnik máris,
S alkonyatra égi kéken
Kigyúl zöldarany tűzéval
Lucifer a messzeségben.

EGYETEMESSÉG

Ezer síkon, száz kapocsban
Mind mi él: a térben él itt;
De a bércek csillag-álmát
Csak a fölkelő ritkák érik.
Am hiszjót itt s rossz akárhol...
Jobb mégis a dolgos mélyben
Társas eszménket karolva
Asszony s gyermek hű körében.

dosné építkeznek. Ugyan, miből telhet neki, szegénynek.

— Megspórolták a fiú keresetét, meg eladták a szőlőt.

— A homoki szőlőt? Ami még a szerencsétlen uráról maradt rá?

Lados Bálint tíz esztendeje gabonahordáskor a rudalókötélet feszítette a szekéren. Régi kötél lehetett, el-pattant. Lados Bálint lezuhan a rakományról. Fejjel a lovak közé, a kocsirúdra...

...Mire hangos, lármás madárnép-pel megjött a nyár, már álltak a fa-lak. A fiú régen munkába járt, na-gyon kellett a pénz. A testvérek közül Péter tudott még valamedit maradni. Leginkább vasárnap haladtak va-lamennyit, ilyenkor nagyobb volt a segítség.

Ladosné keveset aludt ezekben a hetekben. Reggelre sarat taposott. A kút mellett gödörben kapával vágta fel a földet. Tőreket, polyvát szőrt rá, vödörrel lecsolta rá a vizet. Me-zitláb lépett bele úgy taposva, gyúrta a masszát. A kúti víz égető hidegsége fel a lábászáron az agyáig hatolt né-ha. Mire a bátyja megjött, akkorára már megejtette a jószákokat, össze-ütötte a reggelit. Es akkorára már olyan fáradt is volt, mintha este len-ne.

Verték, döngölték a falat. Ladosné

Borzák Lajos

TETŐ ALATT

Reggelre a komor diófa tetején három fecske éktelen nagy lármát csapott. Most már tavasz volt igazán. A Lados Bálintné kertje végében felszáradt a tócsa. Lehetett vetni a krumplit. Eppen ekkorára simitoták az utolsót a házon. Ladosné ugyan azt mondta, lenne még mit csinálni rajta. De ráhagyja a veteményezés végett.

Kerekén egy esztendeje bajlódta már vele. Hegyi Péter, a Ladosné edesbátyja eljött egy szombaton este. Méregette a falakat, vizsgálódott az udvarban, elköszönni készült. De előtte még odaszólt az asszonynak.

— Hétfőn megkezdjük húgom. Hétfőn korán reggel.

Ladosné gyorsan elszaladt öt deka élesztőért a boltba. Mire a fia megjött az esti hajóval, már bedagasztotta a lisztet. Vasárnap hat dombos kenyeret szedett ki a kemencéből. No, ez volt az utolsó sütés — simogatta

kezével a magas, domos vekniket. Este még a nagymosást is megcsinálta. Egész éjszaka nem feküdt le. Pakolászott, fiókokat húzogatott ki, s be. Szekrényeket cipelték ketten, a nagyfiával.

Hétfőn reggel szerszámokkal csörömpölt be a kertajtón Hegyi Péter ács és kőműves, Hegyi János, Hegyi Gábor. Bekopogtak.

— No, húgom, Hegyi Mari. Összetörjük a kicsit, csinálunk belőle nagyot.

Ifjú Lados Bálint beüzent a szomszéd fiútól, akivel együtt dolgozott az erdőgazdaságban. A hétre szabadságot kér, házat építenek. Az erdész-szel előre tudatta már, csak a nap volt még bizonytalan. A bürtört ki-hordták az udvarra, ponyvával ta-karták be. Az edényt, az ágyneműt, a ruhát, cók-mókot özvegy Lados Bá-lintné még az éjszaka levitte mind az alsókonyhába.

A faluban szétszaladt a híre, La-